

De Achttiende Eeuw
Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw
Jaargang 42 (2010)

Smaak en distinctie: elites in de achttiende eeuw

Wiep van Bunge

In this paper Marcel Proust's celebrated analysis of taste and distinction among the upper crust portrayed in *À la recherche du temps perdu* serves as an introduction to Pierre Bourdieu's *La Distinction* and to more recent research into contemporary Dutch elites. Finally, the prevailing image of the Dutch Republic as a state dominated by 'burgers' is called into question, for it would seem that Dutch eighteenth-century culture in particular cannot be fully appreciated without taking into account some of its more aristocratic aspects.

Le 'petit noyau'

Niet veel schrijvers hebben zo wreed geschreven over smaak en distinctie als Marcel Proust. In *À la recherche du temps perdu* neemt hij met name de salon van madame Verdurin op de korrel, precies vanwege de wansmaak die in die salon gevierd wordt als goede smaak bij uitstek. In *Du côté de chez Swann* laat de jonge verteller Marcel zien hoe zijn vriend Charles Swann zijn best doet om geaccepteerd te worden in die salon, hoewel hij zelf een kennelijk 'superieure' smaak heeft. Swann is vooral geamuseerd door de licht hysterische toon waarop mevrouw Verdurin haar esthetische voorkeuren belijdt. De openingszinnen van *Un amour de Swann* behoren tot de bekendste uit de wereldliteratuur. In de vertaling van mevrouw Veenis-Pieters:

Om opgenomen te worden in de 'intieme kring', het 'groepje', de 'kleine clan' van de Verdurins moest men slechts aan een voorwaarde voldoen, maar dit was dan ook onvermijdelijk: men moest stilzwijgend een credo belijden waarvan een der artikelen luidde dat de jonge pianist die dat jaar de beschermeling was van Mme Verdurin en van wie zij zei: 'Het is toch ongehoord zó Wagner te kunnen spelen', zowel Planté als Rubinstein 'in de grond boorde', en dat dokter Cottard een veel betere diagnosticus was dan Potain. Elke 'nieuwe aanwinst' die zich door de Verdurins er niet van liet overtuigen dat de soirees van de mensen met wie zij geen omgang hadden dodelijk vervelend waren, zag zich onmiddellijk uitgestoten.¹

1 Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. De kant van Swann*, 241.

En dit is nog maar het begin: van Swann wordt vervolgens verwacht dat hij de bronzen beeldjes, de bekleding van de stoeltjes en uiteraard de musicologische ‘colleges’ en medische uitweidingen van zijn gastvrouw net zó ‘apprecieert’ als de andere ‘vrienden’ van de Verdurins dat doen. In sociaal opzicht heeft Swann de salon van de Verdurins helemaal niet nodig: hij hoeft niet meer te ‘stijgen’, want hij is reeds bevriend met de prins van Wales en de hertog en hertogin van Guermantes, telgen uit een wijd verbreid, in elk geval: sociaal almachtig geslacht. Hij verkeert met andere woorden in de ‘hoogste’ kringen – kringen die voor mevrouw Verdurin vooralsnog gesloten blijven. Swann wil uitsluitend toetreden tot deze salon om een zekere Odette het hof te maken, een oogverblindende courtesane op wie hij hopeloos en noodlottig verliefd is geworden en die tot de intimi van de Verdurins behoort.

Swann kan zich deze verliefdheid veroorloven omdat hij op een bepaalde manier ook weer helemaal niet tot de Parijse *beau monde* hoort. Weliswaar is hij lid van de Jockey club, maar hij is ook joods. Dus is het uitgesloten dat hij ooit echt op voet van gelijkheid met de Guermantes zal staan, zoals duidelijk wordt ten tijde van de Dreyfuss affaire, die een cruciale rol speelt in *À la recherche du temps perdu*. Mooi is de scene die Volker Schlöndorff in zijn verfilming uit 1983 van *Un amour de Swann* aan het boek heeft toegevoegd: wanneer uit de verhouding tussen Swann en Odette een dochtertje is geboren, Gilberte, zou Swann haar graag voorstellen aan de hertogin de Guermantes. Maar daar kan geen sprake van zijn: ik stel mijn koetsier toch ook niet voor aan de prinses van Parma?, aldus de verontwaardigde hertogin. In het boek zijn de Guermantes zo mogelijk nog gruwelijker: aan het slot van *Du côté de chez Guermantes* komt een doodzieke, stervende Swann nog één keer op bezoek, maar men heeft geen tijd voor hem, want men staat op het punt op familiebezoek te gaan. Dan valt het de hertog op dat zijn echtgenote zwarte schoenen draagt onder haar rode jurk. Dat is natuurlijk uit den boze, en terwijl Swann vergeefs – voorgoed – afscheid probeert te nemen van zijn oude vrienden, gaat de hertogin uitgebreid haar schoeisel wisselen. Dáár is wel tijd voor.²

Het contrast tussen de Verdurins en de Guermantes is er zowel één van smaak als van distinctie. In het universum van Proust lijkt het als vanzelf te spreken dat binnen de hoogste, dat wil zeggen meest exclusieve sociale

2 Ibidem, *De kant van Guermantes*, 620-623.

circuits ook de beste smaak wordt gecultiveerd. ‘Lijkt’, want de ironie van Proust is evident. De Verdurins en de Guermantes zijn vooral zélf overtuigd van het onderscheidend vermogen van de eigen smaak. Maar aan het slot van deze vijfduizend pagina’s tellende roman, in *Le temps retrouvé*, blijkt dezelfde mevrouw Verdurin die in *Un amour de Swann* nog zo onbarmhartig belachelijk werd gemaakt, na de dood van haar echtgenoot een oude prins van Guermantes aan de haak te hebben geslagen – voortaan deelt zij de lakens uit.³ (*To add insult to injury*, zal dezelfde Gilberte die niet aan de hertogin van Guermantes voorgesteld kon worden, later trouwen met Saint-Loup, een vriend van de verteller en een neef van de Guermantes, en wordt haar moeder na de dood van de hertogin de maîtresse van de oude hertog.) Het is alsof Proust zo zijn eigen snobisme met één meesterzet schaakmat zet. Niet voor niets is er ondanks de Oudtestamentische wijdlopigheid van dit boek dikwijls op gewezen hoe komisch het ook is.⁴

Veel hedendaagse lezers van *À la recherche du temps perdu* vragen zich ongetwijfeld af waar het in onze ogen absurde standsbewustzijn van met name de Guermantes, en al die andere hoogadellijke families uit het Parijs van de *belle époque* op gebaseerd mag zijn geweest. De esthetische discussies die in deze salons worden gevoerd, zijn zonder notenapparaat nauwelijks nog te volgen. De kunstenaars over wie met zulke grote stelligheid geoordeeld wordt, zijn nu vrijwel volledig vergeten. Bovendien leven wij tot op grote hoogte in een meritocratie. Zoiets als de uitoefening van een beroep had de Guermantes ongetwijfeld sociaal gediskwalificeerd. De bewoners van het *faubourg* dat Proust in zijn roman ontleedt zijn hooguit militair, zoals Saint-Loup, en uiteraard zijn er vermogens die beheerd moeten worden, dus financiële ‘werkzaamheden’ worden je in deze kringen eveneens vergeven. Maar werken is uit den boze: de grootste snob uit dit boek is de baron de Charlus, en zowel zijn eigenwaan als zijn lethargie nemen regelrecht hilarische vormen aan. Hij is eveneens een Guermantes en gerechtigd zich prins te noemen, maar daar moet hij niet aan denken. Dat doet-ie alleen als hij ‘incognito’ op reis wil, zegt hij, want tegenwoordig is ‘iedereen’ prins, terwijl de titel ‘baron van Charlus’ de oudste van Frankrijk is – aldus Charlus.⁵ Ook hij voert geen steek uit. Nu is de verhouding van Prousts romanfiguren tot de Parijse werkelijkheid rond 1900 berucht gecompliceerd - Vladimir Nabokov, een groot bewonderaar

3 Ibidem, *De tijd hervonden*, 297 e.v.

4 Zants, ‘The Comic Structure of *À la recherche du temps perdu*’ en Hollie Markland Harder, ‘Proust’s Human Comedy’.

5 Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. In de schaduw van de bloeiende meisjes*, 344-345.

van Proust, moest niets hebben van de zoektocht naar de ‘modellen’ van wie Proust zich zou hebben bediend⁶ -, maar er bestaat brede overeenstemming over de gelijkenis die Charlus vertoont met de dichter Robert de Montesquiou-Fezensac, die er prat op ging verwant te zijn aan de Merovingen, de zogenaamde ‘rois fainéants’ uit de vroege Middeleeuwen – koninklijke *nietsnutten* dus. Montesquiou toonde zo eerder een negentiende-eeuwse dandy te zijn dan een typische edelman: de voorstelling van de Franse adel van het *Ancien Régime* als een klasse van ijdele renteniers geldt al geruime tijd als *passé*.⁷ Ook de ‘smaak’ van Montesquiou is wel erg efemeer gebleken: zelfs Ghislain de Diesbach, een recente biograaf van Proust die op grond van zijn eigen afkomst een bijzonder begrip claimt van de wereld die Proust in kaart brengt, schrijft met plaatsvervangende schaamte over de bizarre collectievorming van Montesquiou, die de man zelf als zijn grootste ‘prestatie’ vierde.⁸

Pierre Bourdieu

Standsbewustzijn zoals dat van Montesquiou – en van Diesbach – lijkt in de eerste plaats de reflectie van sterk *afnemende* maatschappelijke betekenis, zoals grote genealogische belangstelling eveneens dikwijls duidt op een standsprobleem. Of men acht de huidige, benarde positie niet langer in overeenstemming met die van de illustere voorvaderen of men ziet de nieuw verworven voorspoed nog onvoldoende bevestigd in een roemrijk voorgeslacht. De elite waarover Proust schreef, was welbeschouwd al meer dan honderd jaar daarvoor ten val gebracht. Zij leeft in een Republiek: algemeen kiesrecht voor mannen bestond in Frankrijk al sinds 1845 (maar vrouwenkiesrecht zou pas in 1946 worden ingevoerd). Kennelijk was in die samenleving smaak het middel bij uitstek om je te *blijven* onderscheiden, ook wanneer je er in maatschappelijk en politiek opzicht steeds minder toe deed.

Waarschijnlijk heeft geen sociale wetenschapper de afgelopen decennia zo sterk zijn stempel gedrukt op zowel sociologisch als historisch eliteonderzoek als Pierre Bourdieu (1930-2002). In 1979 publiceerde hij zijn magnum opus, *La Distinction* getiteld, waarin hij uitgebreid empirisch onderzoek uit de jaren zestig en zeventig analyseerde met behulp van een onder anderen aan

6 Nabokov, *Lectures on Literature*, hoofdstuk 5. Ook de meest recente biograaf van Proust legt het accent op het literaire karakter van *À la recherche*: Tadié, *Proust: une biographie*.

7 Zie met name Chuassinand-Nogaret, *La Noblesse au XVIIIe siècle*.

8 Ghislain de Diesbach, Proust, hoofdstuk 6. Zie onder andere ook Painter, *Marcel Proust*; Jullian, *Robert de Montesquiou*, met name hoofdstuk 1.

Dürkheim en Weber, maar vooral ook aan Marx ontleend vocabulaire waarin met name het ‘kapitaal’ en de ‘klasse’ van de ondervraagden centraal stond. Duizenden respondenten waren uitvoerig ondervraagd over hun muzikale, artistieke en literaire smaak, maar ook over hun voorkeuren voor de inrichting van hun huis en hun ‘hobby’s’. Volgens Bourdieu bleek doorslaggevend voor het in standhouden van het klassenonderscheid in Frankrijk het *cultureel kapitaal* dat binnen het gezin werd doorgegeven – en dat vervolgens de basis vormde voor de ‘accumulatie’ van sociaal en economisch kapitaal.⁹ Het op het eerste gezicht raadselachtige gedrag van de ‘Charlus’ van deze wereld is aan de hand van *La Distinction* prachtig te duiden, en het is bepaald geen toeval dat Bourdieu dikwijls naar Proust verwijst.¹⁰ Bourdieu’s werk werd in Nederland goed ontvangen, en dat precies op het moment, begin jaren tachtig van de vorige eeuw, dat het elite onderzoek na decennia lang te hebben stilgelegen, weer op gang kwam.¹¹ Meer onlangs heeft zijn ‘habitus’ begrip ook onderzoek naar de huidige positie van de Nederlandse adel sterk beïnvloed: met name Yme Kuiper en Jaap Dronkers hebben er op gewezen hoe taai ook de Nederlandse adel nog steeds is in het verdedigen van de oude, bevoorrechte positie – juist door het aanwenden van hun cultureel en sociaal kapitaal zou men er relatief goed in slagen aansluiting te blijven vinden bij nieuwe elites. Inmiddels lijken de nieuwe elites zich niet veel meer aan te trekken van de oude.¹² Lang was het de grootste ambitie van ‘nieuw geld’ om zo spoedig mogelijk voor ‘oud geld’ door te gaan. Tot ver in de negentiende eeuw hoefde je niet als baron geboren te worden om je te gedragen alsof je er één was. Met een beetje geluk wérd je het nog ook. Dit is al geruime tijd niet langer aan de orde.¹³

9 Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Voor een Nederlandse inleiding: De Jong, *Grootmeesters van de sociologie*, hoofdstuk 9.

10 Smith, ‘Marcel Proust as Successor and Precursor to Pierre Bourdieu’.

11 Zie onder anderen De Swaan, *Kwaliteit is klasse*; Bourdieu, *Opstellen over smaak* en meer recent: Tacq (ed.), *Het oeuvre van Pierre Bourdieu*. Belangrijk elite onderzoek uit de jaren tachtig: Schmidt, *Om de eer van de familie*; Van Nierop, *Van ridders tot regenten*; Prak, *Gezeten burgers*; Kooijmans, *Onder regenten*; De Jong, *Met goed fatsoen*; Aalbers en Prak (ed.), *De bloem der natie*.

12 Zie onder anderen Dronkers, ‘De maatschappelijke relevantie van de hedendaagse Nederlandse adel’; idem, ‘Afnemende adellijke homogamie’; idem, ‘Hoe “adellijk” is de adel?; Kuiper, ‘Dienstbaar moet je zijn’.

13 De Wet op de Adeldom uit 1994 heeft – met uitzondering van leden van het Koninklijk Huis – verheffing in de adelstanddefinitief uitgesloten en inlijving op grond van buitenlandse adel is zo goed als onmogelijk geworden. Voor twee recente, vergeefse pogingen te worden ingelijfd in de Nederlandse adel: De Neve, ‘Hedendaagse adelspretenties in Nederland’.

Zelfs uit het Koninklijk Huis is de adel verdwenen – naar verluidt tot frustratie van de nog geen driehonderd adellijke families die Nederland nog rijk is.¹⁴ Het is geen geheim dat de jaarlijkse uitgave van zowel het ‘rode’ als het ‘blauwe’ boekje, waarin respectievelijk de adel en het patriciaat worden bijgehouden, inmiddels met aanzienlijke financiële problemen kampt.¹⁵ In lijstjes als de Quote 500 of de Top 200 van de *Volkskrant* figureert nog wel een handvol jonkheren, maar zij vormen inmiddels een uitzondering.¹⁶ Vermoedelijk is het onder andere de wel zeer geringe *omvang* van de Nederlandse adel – de nog geen 300 families tellen gezamenlijk naar schatting 8000 personen, hooguit een half promille van de bevolking dus¹⁷ –, die verantwoordelijk moet worden gehouden voor deze marginalisering van het ‘oude geld’, die overigens de afgelopen jaren gepaard ging met een opmerkelijke bloei van zulke strikt besloten gezelschappen als de Nederlandse Adelsvereniging en de ridderlijke ordes der Johanniters en Maltezers. Kennelijk zoekt men elkáár op, wat op een proces van verinnerlijking duidt, nu de buitenwereld niet langer een boodschap heeft aan het voorbeeld dat de oude elite zo graag zou *blijven* vormen. *Voor zover* hedendaagse jonkheren zich nog onderscheiden, lijken zich dat nog vrijwel uitsluitend te doen door wat dan met Bourdieu een ‘geïnterioriseerde habitus’ wordt genoemd, die zij uiteraard *tonen* in hun smaak. Maar vormen zij nog een ‘klasse’? Zoals Yme Kuiper al eens heeft opgemerkt, zijn zij tot op grote hoogte, in de woorden van Nancy Mitford, ‘a secret society’ geworden: een gezelschap aan wiens voorkeur voor versleten tweedjasjes en woorden als ‘ijs-’ in plaats van ‘koelkast’ en ‘auto’ in plaats van ‘wagen’ door de buitenwereld nog slechts anekdotisch belang wordt gehecht.¹⁸

Smaak en distinctie

De elites die hier onder de loep worden genomen leefden meer dan twee eeuwen geleden – een periode die óók alle aanleiding gaf om smaak strategisch te cultiveren, te etaleren en te catalogiseren. In weerwil van de geringe ‘presentie’

14 Hermans en Hooghiemstra, *Vertel dit toch aan niemand*. Zie voor een aardige, ‘fenomenologie’ van de oude elites in Nederland en hun leefwereld behalve de populaire boekjes van Pauw van Wieldrecht – vooral *Het dialect van de adel* –: De Beaufort en Van Regteren Altena, *Oud geld*.

15 Koningsberger, ‘De wenselijkheid van verdere boekstaving’.

16 Vergelijk ook de negentiende-eeuwse ‘elite-bijbel’, waarin de Nederlandse adel nog zo prominent figureert: Van der Burg en Ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen in 's rijks directe belastingen*.

17 Von Bönninghausen, ‘Ruim 290 Nederlandse adellijke geslachten’.

18 Kuiper, ‘Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming’. Voor geestige, journalistieke handleidingen: Monson en Scott, *The Nouveaux Pauvres* en Von Schönburg, *Die Kunst des Stilvollen Verarmens*.

van de huidige Nederlandse adel en de enorme nadruk die historici traditioneel op het wezenlijk burgerlijk karakter van ‘de’ Nederlander hebben gelegd, lieten de voordrachten belegd door de Werkgroep Adelsgeschiedenis er weinig twijfel over bestaan dat de adel er eind achttiende eeuw nog wél toe deed, ook in de Republiek, zowel in eigen ogen als in die van anderen.¹⁹ De Republiek wordt doorgaans opgevat als relatief egalitair: een echte hofcultuur ontbrak, en wat er aan hoge adel in de Noordelijke Nederlanden was geweest, had de Opstand niet overleefd. Aan territoriale dynastieën ontbrak het eveneens en de cultuur van de Republiek was wezenlijk een stadscultuur.²⁰ Zo luidt de *communis opinio* van Huizinga tot Kloek en Mijnhardt, in wier perspectief de burger, idealiter de ‘genootschappelijke’ burger wordt verheven tot de drager van de Nederlandse *Verlichting*. Meer in het bijzonder wijzen zij op Justus van Effen als de man die in zijn *Hollandsche Spectator*, jaren dertig van de achttiende eeuw, Nederland de burger als moreel model voorhield, toen de Republiek haar tanden begon te verliezen. Van Effen zou met name het contrast breed hebben uitgemeten tussen adellijke ‘verfransing’ en oud Hollandse burgerdeugd.²¹ Die tegenstelling lijkt zeker op te gaan voor de *receptie* van Van Effen en het spectatoriale genre, maar Van Effen zelf schreef het liefst over het verschil tussen de échte adel en de *nouveau riche* die rondreed in koetsen, versierd met zelfverzonnen wapenschilden.²² In veel opzichten bewonderde hij de adel mateloos. Vanaf zijn studententijd in Utrecht zocht hij adellijke kringen op, desnoods trad hij bij hen in dienst. Ook in zijn eerdere Franstalige periodieken, is zijn kritiek op de zo on-Hollandse ‘fat’ dubbelzinnig. Het heeft er dikwijls alle schijn van dat hij daar niet zozeer maatschappelijke ontwikkelingen becommentarieert als wel zich zelf een spiegel voorhoudt. Hij wás een snob en hij wíst het. Zijn commentaar op de sociale mores in de Republiek van de vroege achttiende eeuw laten zich misschien nog het beste lezen als één langgerekte *Soliloquy à la Shaftesbury*.²³

Inmiddels woedt het debat over de zogenaamde ‘aristocratisering’ van de zeventiende-eeuwse regentenfamilies voort: hoe aristocratisch wás de hogere burgerij en hoe burgerlijk de Nederlandse adel? Hoe uitzonderlijk was de Republiek binnen Europa en waarom gingen zo veel regenten op zoek naar deftig, riddermatig voorgeslacht – dat er soms nog was ook, zoals in het geval

19 Een groot aantal van deze bijdragen is inmiddels gepubliceerd in *Virtus* 16 (2009).

20 Aerts en Te Velde (ed.), *De stijl van de burger*; Hendrix en Meijer Drees (ed.), *Beschaafde burgers*; Kloek en Tilmans (ed.), *Burger*.

21 Kloek en Mijnhardt, *1800*, 165e.v.

22 Vermazen en Versteegen, ‘De adel in de *Hollandsche Spectator*’.

23 Van Bunge, ‘*Échos des Lumières radicales*’.

van de Hollandse families Pae(d)ts en Pauw?²⁴ Hoe moeten we dan de adellijke zelfkritiek lezen, die Belle van Zuylen levert in *Le noble*? Smaak vormde een constitutief element van de adellijke identiteit, maar waaruit bestond die identiteit dan precies? Vast staat namelijk dat de Nederlandse adel bepaald geen homogene groep was: behalve de oude, riddermatige adel, konden steeds meer burgerlijke geslachten buitenlandse adelsdiploma's overleggen en groeide het aantal van oorsprong buitenlandse edelen (die in de regel dienden in het Staatse leger) eveneens. Het werd eind van de achttiende eeuw wel dringen aan de top.

De in dit nummer van *De Achttiende Eeuw* opgenomen bijdragen aan het congres van januari 2009 beginnen ook aan de hoogste sport van de maatschappelijke ladder van de achttiende eeuw, namelijk aan het hof van de stadhouders, en meer in het bijzonder aan hun behuizing. Het artikel van Hanneke Ronnes over Het Loo behandelt een van de bekendste voorbeelden van achttiende-eeuws vertoon van smaak waarin de afbakening van het 'eigen' sociale territorium fysiek gestalte kreeg: aan de hand van de verslagen die werden nagelaten door achttiende-eeuwse bezoekers van Het Loo schrijft zij een 'biografie' van deze voorname buitenplaats. Het Loo diende er gedurende de achttiende eeuw als 'politiek theater' vooral toe om de herinnering aan Willem III in stand te houden, maar werd bijgevolg vanuit esthetisch opzicht naarmate de eeuw verstreek ook steeds 'ouderwets' gevonden. Uit de bijdrage van Ingrid Vermeulen over de prentenverzameling van de Leidse patriciër Pieter van Leyden blijkt hoe ook strikt persoonlijke ambities een nationale dimensie konden krijgen: de manier waarop Van Leyden zijn collectie in kaart bracht stelde hem niet alleen in de gelegenheid zijn smaak te etaleren, zij bood hem tevens een podium waarop hij de Hollandse school gunstig liet uitkomen tussen met name de Franse en Italiaanse 'concurrentie'. Gijsbert Rutten laat vervolgens zien hoe aan het eind van de achttiende eeuw de Nederlandse taal onderwerp wordt van standaardisering. De klassenbewuste burger onderscheidt zich ook door het Nederlands waarin hij zich uitdrukt. Aan de hand van de dagboeken van de patriotse militair Arie Knock wordt duidelijk hoezeer hij er naar streefde correct Nederlands te schrijven, vanuit de kennelijke ambitie het verder te brengen dan subaltern officier. Majoor zou Knock nooit worden, maar aan de manier waarop hij zichzelf linguïstisch 'stilleerde' kan het niet hebben gelegen.

Herman Roodenburg verkent in zijn *keynote lecture* de adellijke habitus van

24 *Nederland's Adelsboek* 89, 401-419 (Pauw), en voor Pae(d)ts/Paedze: Van Kan, *Sleutels tot de macht* en Brand, *Over macht en overwicht*.

de achttiende-eeuwse Nederlander, en onmiddellijk stuiten we op het streng geregisseerde gebrek aan ernst zodra de edelman de culturele arena betrad: een Van Wassenaer musiceerde voor de aardigheid en moeiteloos, maar die aardigheid definieerde wel het culturele kapitaal waarmee hij zich liet kennen als een man van zijn stand, in wiens opvoeding een klein vermogen werd gestoken. En dat vanuit de kennelijke ambitie een *honnête homme* te creëren wiens gedrag diende te resulteren in de perceptie van achteloze, natuurlijke superioriteit. Ook Roodenburg wijst op de traditie onder cultuurhistorici ‘de’ Nederlander op te vatten als een burger, die zou huiveren voor al te uitgesproken standsbesef. Terecht wijst hij op de geveinsde bescheidenheid van ook de Nederlandse elites en bovendien vestigt hij in dit verband de aandacht op recent onderzoek naar de kunst- en wetenschapshistorische betekenis van vroegmoderne verzameldrift onder diezelfde elites. Over de zo geliefde ‘kabinetten’ blijkt heel veel meer te vertellen dan dat ze ‘rariteiten’ bevatten die voor ‘de aardigheid’ van heinde en verre bijeen waren gesleept.

Dorothee Sturkenboom opent de bijdragen aan het congres, en zij begint haar *keynote lecture* met de tegenstelling tussen Kant en Bourdieu: de tweede helft van de achttiende eeuw is ook de periode waarin een ‘wetenschappelijke’ esthetica wordt ontwikkeld. In een berucht geworden Post Scriptum bij *La Distinction* haalde Bourdieu genadeloos uit naar heel de filosofische esthetica in het algemeen en naar die van Kant in het bijzonder: de *Kritik der Urteilskraft* wordt daar verweten de gedachte te hebben geijkt dat er zoiets als een ‘belangeloze’ ervaring van ‘zuivere’ schoonheid bestaat. Sterker nog, Kant beging volgens Bourdieu de gotspe van de ervaring van ‘zuivere’ schoonheid te *eisen* dat ze belangeloos was.²⁵ Sturkenboom probeert deze tegenstelling te boven te komen door zich te concentreren op een veronderstelling die Kant en Bourdieu deelden, namelijk de gedachte dat smaak een overwegend vrouwelijke connotatie heeft, terwijl het verlangen naar distinctie hoofdzakelijk mannelijk moet worden geduid. Na een kleine oefening in wat Bourdieu in navolging van Freud een ‘auto-analyse’ heeft genoemd – ‘waarom ik?’ –, richt zij haar aandacht op het achttiende-eeuwse genootschapleven, en meer in het bijzonder

25 Bourdieu, *La Distinction*, 565-585, 577: ‘Totalement anhistorique, comme toute pensée philosophique digne de ce nom (il n’est de *philosophia* que *perennis*), parfaitement ethnocentrique puisqu’elle ne se donne pas d’autre *datum* que l’expérience vécue d’un *homo aestheticus* qui n’est que le sujet du discours esthétique constitué en sujet universel de l’expérience artistique, l’analyse kantienne du jugement de goût trouve son principe réel dans un ensemble de principes éthiques qui sont l’universalisation des dispositions associées à une condition particulière’. Zie overigens Grego en Groot, ‘Pierre Bourdieu en de filosofische esthetica.

dat van Middelburg. Middelburg, zo betoogt zij vervolgens, was juist vanwege haar perifere positie aangewezen op het verwerven van sociaal kapitaal. Juist door de afnemende betekenis van de stad deed de gelegenheid zich voor zich cultureel te onderscheiden. En dat bood juist vrouwen kansen. Het Natuurkundig Genootschap voor Dames én de heren uit Middelburg deden er hun voordeel mee.

Inmiddels blijven ook in samenlevingen die niet langer zijn gebaseerd op de ‘natuurlijke’ ongelijkheid van maatschappelijke standen aanzienlijke verschillen in macht bestaan. Smaak en distinctie spelen niet alleen een rol in de distributie van macht tussen klassen, en het is opmerkelijk hoe gering de aandacht van cultuursociologen uit de school van Bourdieu tot dusver is geweest voor *gender*. Sturkenboom aarzelt echter niet om parallellen te trekken tussen de mogelijkheden die vrouwen kregen in de wetenschap ten tijde van de Verlichting en het trage tempo waarin vrouwen nog steeds doordringen tot het wetenschappelijke establishment. Haar conclusie dat het de mannelijke habitus is die in de wetenschap nog steeds domineert is des te pijnlijker, gelet op het betoog van de Britse filosoof Alain de Botton, die er op gewezen heeft dat met de afschaffing van de standenmaatschappij de *ervaring* van ongelijkheid heviger is geworden. Wie nú nog achterblijft, heeft dit kennelijk aan *zichzelf* te wijten, dat wil zeggen aan *persoonlijk* onvermogen.²⁶ Pijnlijk voor vrouwen én voor mannen wier habitus kennelijk nog steeds wordt gedomineerd door een smaak die wezenlijk uitsluit. La Rochefoucauld noteerde al dat wij kritiek op onze smaak als een groter affront beschouwen dan kritiek op onze opvattingen (*Maxime XIII*).

Over de auteur

Wiep van Bunge is hoogleraar Geschiedenis van de wijsbegeerte en decaan van de faculteit der wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij is tevens voorzitter van de Werkgroep De Achttiende Eeuw en publiceert hoofdzakelijk over de vroege Verlichting. E-mail: vanbunge@fwb.eur.nl.

Geraadpleegde literatuur

J. Aalbers en M. Prak (ed.), *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam 1987).

Remieg Aerts en Henk te Velde (ed.), *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de Middeleeuwen* (Kampen 1998).

26 De Botton, *Status Anxiety*, 63: ‘The price we have paid for expecting to be so much more than our ancestors is a perpetual anxiety that we are far from being all we might be.’

- Binnert de Beaufort en Yvo van Regteren Altena, *Oud geld* (Amsterdam 2002).
- T. von Bönninghausen, 'Ruim 290 Nederlandse adellijke geslachten', *De Nederlandsche Leeuw* 117 (2000) 155-162.
- Alain de Botton, *Status Anxiety* (Londen 2004).
- Pierre Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement* (Parijs 1979).
- Pierre Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Gekozen en ingeleid door Dick Pels (Amsterdam 1989).
- Hanno Brand, *Over macht en overwicht. Stedelijke elites in Leiden (1420-1510)* (Leuven 1996).
- Wiep van Bunge, 'Échos des Lumières radicales dans la République de Hollande. Justus van Effen: la raison et la vertu', in: Catherine Sécrotan, Tristan Dagon, Laurent Bove (ed.), *Qu'est ce que les Lumières "radicales"? Libertinage, athéisme et spinozisme dans le tournant philosophique de l'âge classique* (Parijs 2007) 151-175.
- V.A.M. van der Burg en C.E.G. ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen in 's rijks directe belastingen, 1848-1917* (Zeist 2004).
- G. Chaussinand-Nogaret, *La Noblesse au XVIIIe siècle. De la Féodalité aux Lumières* (Parijs 1976).
- Jaap Dronkers, 'De maatschappelijke relevantie van de hedendaagse Nederlandse adel', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 27 (2000) 233-268.
- Idem, 'Afnemende adellijke homogamie binnen de Duits-Oostenrijkse adel in de twintigste eeuw? Een vergelijking met de Nederlandse adel', in: *Virtus* 12 (2005) 121-139.
- Idem, 'Hoe "adellijk" is de adel in het huidige Nederland? Antropologische en sociologische kanttekeningen bij de in 2005 gehouden enquête onder de Nederlandse adel', in: *Virtus* 13 (2006) 44-61.
- Ghislain de Diesbach, *Proust. Biografie* (Amsterdam 1993).
- Charo Grego en Ger Groot, 'Pierre Bourdieu en de filosofische esthetica. Aantekeningen bij het Nawoord van *La Distinction*', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 77 (1985) 21-35.
- Harald Hendrix en Marijke Meijer Drees (ed.), *Beschaafde burgers. Burgerlijkheid in de vroegmoderne tijd* (Amsterdam 2001).
- Dorine Hermans en Daniela Hooghiemstra, *Vertel dit toch aan niemand'. Leven aan het hof* (Amsterdam 2006).
- J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad. Gouda 1700-1800* (Amsterdam 1985).
- Mart-Jan de Jong, *Grootmeesters van de sociologie* (Amsterdam 1999).

- Philippe Jullian, *Robert de Montesquiou. Un prince 1900* (Parijs 1965).
- F.J.W. van Kan, *Sleutels tot de macht. De ontwikkeling van het Leidse patriciaat tot 1420* (Hilversum 1988).
- Joost Kloek en Karin Tilmans (ed.), *Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw* (Amsterdam 2002).
- Joost Kloek en Wijnand Mijnhardt, *1800: Blauwdrukken voor een beschaving* (Den Haag 2001). V.J.M. Koningsberger, 'De wenselijkheid van verdere boekstaving van "aanzienlijke" geslachten in Nederland's Patriciaat', *De Nederlandsche Leeuw* 122 (2005) 155-166.
- Luuc Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad: Hoorn 1700- 1780* (Amsterdam 1985).
- Yme Kuiper, 'Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming', *Virtus* 10 (2003) 164-183.
- Yme Kuiper, 'Dienstbaar moet je zijn. Over monarchie, hofadel en adelsidentiteit in Nederland en Duitsland', *Virtus* 13 (2006) 146-159.
- Hollie Markland Harder, 'Proust's Human Comedy', in: Richard Bales (ed.), *The Cambridge Companion to Proust* (Cambridge 2001) 135-150.
- Ellen Moers, *The Dandy. Brummell to Beerbohm* (Londen 1960).
- Nicholas Monson en Debra Scott, *The Nouveaux Pauvres. A Guide to Downward Nobility* (Londen 1984).
- Vladimir Nabokov, *Lectures on Literature* (Londen 1980).
- Nederland's Adelsboek* 89 (2000-2001).
- R.G. de Neve, 'Hedendaagse adelspretenties in Nederland', *De Nederlandsche Leeuw* 124 (2007) 17-32.
- Henk van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende eeuw en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Dieren 1984).
- George D. Painter, *Marcel Proust, 2 delen* (Londen 1959-1965).
- Agnies Pauw van Wioldrecht, *Het dialect van de adel* (Utrecht 1985).
- Maarten Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad: Leiden 1700-1780* (Amsterdam 1986).
- Marcel Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. De kant van Swann* (Amsterdam 2002).
- Marcel Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. De kant van Guermantes* (Amsterdam 2002).
- Marcel Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. De tijd hervonden* (Amsterdam 2002)
- Marcel Proust, *Op zoek naar de verloren tijd. In de schaduw van de bloeiende meisjes* (Amsterdam 2002).
- Cees Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950*

(Amsterdam 1980).

Alexander von Schönburg, *Die Kunst des Stilvollen Verarmens. Wie man ohne Geld reich wird* (Berlijn 2005).

Philip Smith, 'Marcel Proust as Successor and Precursor to Pierre Bourdieu: A Fragment', *Thesis Eleven* 79 (2004) 112-123.

Abraham de Swaan, *Kwaliteit is klasse* (Amsterdam 1985).

Jacques Tacq (ed.), *Het oeuvre van Pierre Bourdieu* (Antwerpen-Amersfoort 2003).

Jean-Yves Tadié, *Proust: une biographie* (Parijs 1996).

Theo Vermazen en Wybren Verstegen, 'De adel in de Hollandsche Spectator', *Virtus* 9 (2002) 27-36.

Emily Zants, 'The Comic Structure of *À la recherche du temps perdu*', *French Review*, Special Issue no. 6 (1978) 144-150.